

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ У ШКІЛЬНОМУ
КУРСІ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ КАХОВСЬКОГО
РАЙОНУ)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти

05-215М групи

Спеціальності 014 Середня освіта (Географія)

Освітньо-професійної програми

«Середня освіта (Географія)»

Рожко Ірина Вікторівна

Керівник д. геогр. н., проф. Мальчикова Д.С.

Рецензент к. біол. н., доц. Гасюк О.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 РЕГІОНАЛЬНІ ОДИНИЦІ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ І ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕРИТОРІЇ	6
1.1. Адміністративний район як базовий об’єкт фізико-географічного вивчення території	6
1.2. Фізико-географічний і природно-ресурсний потенціал території адміністративного району	8
РОЗДІЛ 2 ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАХОВСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ	11
1.1. Фізико-географічне положення району	11
1.2. Геолого-тектонічна будова і рельєф району	12
1.3. Клімат і несприятливі кліматичні явища	15
1.4. Внутрішні води	19
1.5. Ґрунтовий покрив	22
1.6. Ландшафти та фізико-географічне районування	24
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ	27
3.1. Дидактичні особливості процесу навчання географії	27
3.2. Методичний потенціал краєзнавчого матеріалу і особливості його використання в шкільному курсі географії	30
3.3. Використання краєзнавчого матеріалу по адміністративному району у шкільному курсі географії	33
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Формування змісту географічної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах є актуальним питанням, оскільки пов'язано з новими концептуальними засадами розвитку освіти нашої країни в сучасних умовах. Індивідуалізація та гуманізація географічної освіти, розроблення нових освітніх технологій у навчальному процесі, розвиток краєзнавчої та навчально-екскурсійної діяльності викликає необхідність оптимізації змістового наповнення курсів географії в основній та старшій школі, зокрема з посиленням краєзнавчих акцентів.

Курси географії середньої школи апріорі є краєзнавчими за своїм характером. У процесі оволодіння ними учні формують поступово уявлення про умови розвитку і взаємозв'язки географічних компонентів, природні умови і ресурси, населення та господарство місцевості, в якій вони проживають. Велике значення застосування краєзнавчого підходу у вивченні географії полягає в тому, що він забезпечує розвиток в учнів просторового мислення, просторового громадянства і уявлень про свій край як складову частину країни. Досить важливим елементом цього курсу є вивчення різних аспектів географії своєї області і району.

Каховський район є одним з найбільших промислових, культурних адміністративних одиниць Херсонської області. За рівнем соціально-економічного розвитку він посідає одне з провідних місць в регіоні. Актуальність теми визначається майже відсутністю літератури та комплексного дослідження фізико-географічної характеристики Каховського району, необхідністю всебічного географічного аналізу даної адміністративної одиниці Херсонської області. Зазначені обставини зумовили вибір теми дослідження, предмет, об'єкт та коло досліджуваних питань.

Мета дослідження полягає у розробці методичних підходів використання матеріалів фізико-географічної характеристики

адміністративного району у шкільному курсі географії (на прикладі Каховського району Херсонської області)

Досягнення мети передбачало постановку і вирішення у роботі комплексу взаємопов'язаних **завдань**:

- характеризувати адміністративний район як базовий об'єкт фізико-географічного вивчення території, напрями і підходи аналізу його територіальних ресурсів;

- здійснити фізико-географічний аналіз території Каховського району;

- розробити методичні підходи використання краєзнавчого матеріалу по адміністративному району у шкільному курсі географії.

Об'єктом дослідження є територія Каховського адміністративного району.

Предмет дослідження – методичні підходи використання краєзнавчого матеріалу по адміністративному району у шкільному курсі географії.

Методи та підходи дослідження. Методологія дослідження заснована на комплексному підході до наукових досліджень, що передбачають взаємодію кількох наукових напрямів: географічного та історичного, ландшафтознавчо-конструктивного, екологічного і статистичного. Застосовувався діалектичний метод, що дозволив аналізувати та інтерпретувати наукові дані у їх розвитку. Метод комплексного дослідження існуючих джерел надав можливість проводити вивчення матеріалу у напрямках: фізико-географічному, соціально-економічному, методичному, що дозволили всебічно розкрити дану проблему.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали та результати, які містяться в ньому, можуть бути використанні за такими напрямками: 1) при подальшій розробці дидактичних засобів використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії; 2) для

ознайомлення учнів з фізико-географічними характеристиками Каховського району; подальшого розвитку теорії і методики навчання географії у середній школі.

Апробація. Основні результати роботи доповідалися на Щорічній регіональній конференції Херсонського відділу Українського географічного товариства (Херсон, 2019 р.). За результатами дослідження опубліковано статтю у збірнику «Магістерські студії».

Структура роботи. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел (48 найменувань). Робота містить 46 сторінок друкованого тексту комп'ютерного набору, 2 рисунки, 1 таблицю.

РОЗДІЛ 1

РЕГІОНАЛЬНІ ОДИНИЦІ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ І ВИЗУАЛІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕРИТОРІЇ

1.1. Адміністративний район як базовий об'єкт фізико-географічного вивчення території

Район / регіон - це основна одиниця вивчення географії - одиниця простору, що характеризується певними спільними особливостями. Географи використовують регіональну одиницю для картографування особливостей, що представляють особливий інтерес, і дані можна порівнювати між регіонами, щоб допомогти зрозуміти тенденції, виявити закономірності або допомогти в поясненні певного явища.

Регіони традиційно визначаються внутрішніми найрізноманітнішими характеристиками, що забезпечують формування відчуття місця. Їх межі різняться залежно від типу регіону. Часто саме природні фізичні географічні особливості мають величезний вплив на те, де встановлюються реальні політичні межі адміністративних регіонів. Якщо ви подивитесь на карту світу, то зрозумієте, що багато політичних кордонів є природними об'єктами, такими як річки, гірські хребти та великі озера. Хоча географічні об'єкти можуть служити зручними формальними кордонами, політичні суперечки часто розгораються на сусідніх територіях, особливо якщо в межах географічних об'єктів знаходяться цінні природні ресурси [36].

Об'єктами дослідження у фізичній географії можуть виступати як окремі сфери ландшафтної сфери і їхні компоненти, так і окремі тіла ландшафтної оболонки: живі, неживі та біокосні. Г. Гришанков вважає [6], що « ... географічне тіло можна визначити як частину географічного простору, структурно відокремлену від навколишньої речовини, усередині якої зберігаються властивості, використані під час окреслення меж цього тіла, що може бути охарактеризоване за структурою, складом

і формою. Більшість давно виділених географічних тіл є об'єктами вивчення географії (табл. 1.1). Одні з них вивчає ландшафтознавство, це власне географічні тіла, інші вивчає як комплексна фізична географія, так і компонентні географічні науки, треті – як географія, так і інші природничі науки».

Таблиця 1.1

Типи тіл (об'єктів), що їх вивчають фізична географія та суміжні науки [6]

Наука	Об'єкт				
Геологія	Мінерал	Гірська порода	Формація	Комплекс формацій	Геосфера
Метеорологія	Баричні тіла (шари)	Баричні мезотіла (вихор, потік)	Баричні системи (циклони, антициклони)	Повітряні маси	Тропосфера
Біологія	Клітина	Організм	Біоценоз, формація	Клас формацій	Біосфера
Ландшафтознавство	Фація	Урочище	Місцевість, підзона, висотний пояс	Система географічних зон	Ландшафтна сфера
Регіональна фізична географія	Район	Область	Країна	Материк, океан	Географічна оболонка

Визначення фізико-географічних характеристик регіону, особливостей природних умов і ресурсів – надзвичайно актуальна і складна проблема географії. Територія як ресурс вивчається давно і ця проблема загально визнана. Жодна програма і жоден план соціально-економічного розвитку спирається на чітку територіальну прив'язку, на аналізу й оцінку територіальних можливостей розвитку різних видів господарської діяльності. З другого боку, відсутність чіткого визначення поняття «територія» породжує різноманітні та численні підходи до визначення поняття «територіального ресурсу» чи «ресурсу території».

1.2. Фізико-географічний і природно-ресурсний потенціал території адміністративного району

До головних напрямів ресурсних характеристик території відносять [8, 37, 46]:

1) За глобальним підходом територію визначають як частину ландшафтної оболонки (фрагмент), яку розглядають разом з множиною природних і соціально-економічних компонентів, розміщених в її межах, а також з особливостями їх просторових поєднань у вигляді природно-господарських комплексів і систем. Саме природно-географічна, ландшафтна основа утворює інтегровані природно-ресурсні характеристики території, які досі не мають чіткої систематики.

2) У вітчизняній географії склалася суперечлива і дискусійна ситуація щодо ресурсної характеристики території, ресурсного потенціалу території, територіального ресурсу як такого [18]. Географи часто користуються зазначеними термінами, дають їм якісні й кількісні оцінки. Разом з тим, ці важливі поняття ще не введені до офіційних переліків, кадастрів природних ресурсів. Не розроблені також відповідні концептуально-термінологічні системи, методи оцінки ресурсного потенціалу території, яку можна здійснювати за різними напрямками і аспектами. Причиною такого складного положення є теоретична і методологічна нерозробленість базового поняття «територія», а також багаторівневність і багатоаспектність його використання.

3) Територію розглядають за її функціями і місцем серед інших місцевостей, у системі аналогічних територій [18, 36]. В такому разі встановлюють функції даної території серед інших, її місце у системі територіальних ареалів. Далі схематизовано визначають головні функції за участю даної ділянки в загальній організації навколишнього природного середовища, розселення населення, господарської діяльності тощо. Місцеположення у системі інших територій також характеризують

за центральністю-периферійністю, сусідством, транзитністю, вузловим та суміжних положенням. Географи помітили, що міста виникають на стиках територій з різними історико-географічними і ландшафтними умовами. Відношення функцій і місцеположень породжують ієрархічну впорядкованість територій, їх багаторівневу організацію [36].

4) Територію розглядають також як частину ландшафтної оболонки Землі з усіма її складовими елементами – природними, соціальними, економічними, духовними, політичними. Територія є місцем локалізації різновидів всіх природних ресурсів, включаючи земельні ресурси. Тому основним поняттям виступає ресурсний потенціал території, що охоплює всі компонентні ресурсні характеристики місцевості, а також різні інтегровані їх поєднання. Часто користуються компонентною характеристикою природних ресурсів – водні, земельні, мінерально-сировинні тощо. Інтегрованим показником ресурсного потенціалу території є агровиробничі ресурси, які дають загальну оцінку придатності природних умов для сільського господарства, характеризують рекреаційні ресурси з їх оцінкою умов відпочинку, оздоровлення на даній території тощо. Сума цих компонентних ресурсних оцінок і визначає природно-ресурсний потенціал території.

Окремі компонентні ресурсні характеристики доведені до рівня кадастрів: водний кадастр, кадастр мінерально-сировинних ресурсів, лісовий кадастр, земельний кадастр, розробка якого практично завершена, сонячний кадастр (характеризує ресурси сонячної радіації), вітровий кадастр (представляє ресурси вітрової енергії) і т. ін. З іншого боку, оцінка природних умов територій щодо комфортності умов життєдіяльності населення, різних видів його економічної діяльності, зокрема агровиробничої, рекреаційної, транспортної ще мало розроблена.

Складною також лишається ситуація з інтегрованою

характеристикою природних умов, оскільки фактично не розроблені принципи оцінки біологічного та ландшафтного різноманіття територій. Не має теоретико-методологічних географічних засад концепція біосферного потенціалу території. Відповідні системи понять ресурс ландшафтного різноманіття, «біосферний ресурс (біосферний потенціал)», ресурс біосферного різноманіття також відсутні.

Також територію розглядають як геопросторовий ресурс, що забезпечує розміщення всіх компонентів ландшафтної оболонки і певною мірою лімітує їх. За таким підходом територія є простором, що має свої розміри та конфігурацію. Оцінка території як ресурсу можлива лише методом співставлення з окремими компонентами ландшафтної оболонки. Тому Топчієв та ін. [36] наголошують, що «... у методологічному аспекті територія – геопросторовий базис життєдіяльності людей, який зосереджує на кожній конкретній ділянці всі компоненти природного середовища, населення з його виробничою та духовною діяльністю, інфраструктуру. Комплекс природно-господарських умов даної території повинен розглядатися як її інтегральний ресурс, що визначає кращі-гірші умови життєдіяльності населення».

РОЗДІЛ 2.

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАХОВСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ

1.1. Фізико-географічне положення району.

Каховський район – район у центральній частині Херсонської області (рис. 2.1). Утворений 1923 року, площа 1,5 тис. км² [4]. Каховський район розташований у центральній частині Херсонської області, в межах Причорноморської низовини. Поверхня – низовинна плоска лесова рівнина, для якої характерні великі поди, балки, западини. На півночі та північному заході район омивається Каховським водосховищем. Територією району проходять магістральні Північно-Кримський і Каховський канали.

Рис. 2.1. Фізико-географічне положення Каховського району

1.2 Геолого-тектонічна будова і рельєф району.

Геологічна історія Херсонської області входить своїм корінням в глибину віків архейської ери розвитку землі. Територія Херсонщини має типову платформенну будову. Вона є південно частиною давньої докембрійської Російської або Східно-Європейської платформи, її крайовим прогином в бік Криму. У рельєфі землі ця западина виражена у вигляді Причорноморської низовини. Кристалічний фундамент Східно-Європейської платформи формувався протягом архейської та протерозойської ери. Він складається з метаморфічних гірських порід сильно дислокованих у складки і розірваних численними розривними порушеннями. Він складається із кристалічних сланців і гнейсів з включеннями гранітів, діоритів та інших магматичних порід [2].

Формування їх відбувалося шляхом зміни осадових гірських порід в великій геосинклінальній області яка знаходилася на місці Східно-Європейської платформи [5].

Відклади антропогенової системи Каховського району як і всієї Причорноморської западини, утворилося в різних інколи дуже складних фізико-географічних умовах. Товщина відкладів відрізняється великою мінливістю. За умовами утворення відклади поділяються на континентальні і морські. До перших з них належать ті, що сформувалися в озерах, болотах, долинах річок і вододільних просторах, а до других – відклади морських басейнів [10].

В тектонічному відношенні територія Херсонської області поділяється на 3 частини [5]:

- Український кристалічний щит (схили)
- Причорноморська западина
- Причорноморська западина Герцинської Скіфської плити

В тектонічному відношенні територія Каховського району приурочена до Північного крила Причорноморської западини і до Середньодніпровського блоку Українського кристалічного щита.

Зона нижньопротерозойської складчастості – Український кристалічний щит (південні схили його середньодніпровського блоку). Межа проходить по лінії Калінінське – Каховка – Іванівка. Тут наявні лінійні або куполоподібні антиклінорії (Каховський, Нікопольський, Білозерський) і синклінорії (Великопетиським, Асканійським).

Причорноморська западина є заглибленим південним схилом Східно-Європейської платформи. За геофізичними характеристиками глибина залягання архейсько-протерозойської платформи складає тут від 1000 до 3000 м. [24].

В рельєфі Херсонської області виділяють такі частини: Бузько-Дніпровська, Токмацька, Асканійсько-Мелітопольська, Нижньодніпровська рівнини і Присиваська низовина [5].

Бузько-Дніпровська лесова рівнина займає майже всю правобережну частину Херсонської області, а також нешироку смугу на лівому березі Дніпра вздовж Каховського водосховища. Вона має найбільші відмітки абсолютних висот і слабкий похил на південь до узбережжя Чорного моря. Будова поверхні відзначається незначною розчленованістю, широкими вододільними плато річок Інгульця і Дніпра на півночі і Південного Бугу і Дніпра на півдні. Долини цих річок розчленовані неглибоко. Коливання відносних висот на півночі становить близько 50-80 м, а на півдні до 20-30 м.

Найбільші гіпсометричні позначки відзначаються на лівобережжі Дніпра і складають 90-100 м. Слабодерновані плоскі вододіли відрізняються розвитком подів різної морфологічної структури. Поди займають до 10 % площі Бузько-Дніпровської лесової рівнини, в значній більшості мають глибину 2 м і в діаметрі 100 - 500 м.

В долині Інгульця орографічно виділяється широка заплава і три надзаплавні тераси. В місцях відслонень корінних порід форма схилів складна, у вигляді уступів. Річище Інгульця характеризується сильною звивистістю. Широка заплава Інгульця розміщена на двох

гіпсометричних рівнях. Перша надзаплавна піщана тераса проявляється окремими ділянками. А найбільша піщана ділянка поширена біля с. Калінінське і с. Бобровий Кут. Надзаплавна лесова тераса займає досягає ширини 1,5-2 км. В прирічкових смугах р. Інгульця і р. Дніпра до 12% площі займає яружно-балковий тип рельєфу [32].

Токмацька плоскопохила лесова рівнина займає майже всю лівобережну північну частину Херсонської області. Її південною межею є слабо визначений уступ по лінії Каховка – Іванівка і до Асканійсько-Мелітопольської терасової рівнини. В геолого-тектонічному відношенні вона розташована на південному схилі Українського кристалічного щита, де поверхня фундаменту поступово знижується. І вже на півдні рівнини поверхні докембрійські відклади заглиблюються до 600 м. Лише їх края порізані ярами і балками, а ідеальну рівнинність вододільних просторів порушують поди – замкнуті зниження різних розмірів, форм. Абсолютні висоти поверхні до 60-70 м. Від лінії «сmt. Горностаївка – с. Покровка», наявний помітний похил поверхні на південь від 70-80 до 40-50 м. Цей розтягнутий на 30-40 км похилий уступ розчленований неглибокими плоскодонними балками – роздолами. Південна межа цього широкого похилого уступу співпадає з південною межею Токмацької лесової плоскопохилої рівнини.

Асканійсько-Мелітопольська терасова рівнина продовжується на південь від Токмацької. Її південна межа проходить кореневою частиною Перекопського перешийка, а на півночі узбережжям Сиваша і до Генічеська. На заході вона проходить лінією Каховка – Хорли, на сході виходить за межі Херсонської області. На сході найбільш поширеним є рівнинно-лощинний тип рельєфу. Лощини, як і поди, неглибокі і мало помітні. У центральній частині рівнини на широкому вододільному просторі наявні багато мало помітних замкнутих подів просадкового походження.

Нижньодніпровська терасово-дельтова рівнина найбільш різко виділяється серед усіх областей степової зони України. Її геологічну основу утворюють алювіально-дельтові піщані відклади, а також лесоподібні супіщані суглинки, що залягають на розмитих, різноманітних за літологічним складом відкладах неогену (вапняково-мергельних утвореннях, понтичних вапняках, піщано-глинистих відкладах куяльницького ярусу).

Заплава Дніпра від Нової Каховки до Дніпровського лиману добре проявляється в рельєфі. Вона поступово збільшується від 2-3 до 10-12 км. Висота заплави над рівнем Дніпра змінюється від 2-2,5 м біля Нової Каховки до 1 м біля Херсона. Нижньодніпровська заплава надзвичайно розчленована протоками і рукавами. Часто зустрічаються озера різних розмірів, конфігурації [30].

Геоморфологічна будова території, на якій розташований Каховський адміністративний район, складалася під впливом ендегенних факторів, які діяли протягом кайнозою. Між геоструктурою і рельєфом на всій території району існує прямий зв'язок. Особливістю геоморфологічної будови є те, що територія розташована в містах найнижчого геоморфологічного рівня України – Причорноморського, переважаючими висотами якого є 50-60 м. над рівнем моря. Широкі міжріччя являють собою майже плоску рівнину без великих коливань відносних висот. Територія району має загальний похил від північного заходу до південного сходу.

1.3. Клімат і несприятливі кліматичні явища.

Каховський адміністративний район розташований в континентальній області кліматичної зони (поясу) помірних широт і тому характеризується помірно-континентальним кліматом з м'якою малосніжною зимою та жарким посушливим літом. Визначальними на території Каховського району є такі кліматотвірні чинники: а) величина

сонячної радіації; б) атмосферна циркуляція; в) характер підстилаючої поверхні [32].

Характер та інтенсивність основних кліматоутворюючих чинників істотно змінюється за сезонами. Річна сума радіаційного балансу Каховського району – 2200 МВж/кв. м. найнижча t повітря району спостерігається в січні (середньомісячна t січна становить $-3,7$ С. Мінімальна t повітря зафіксована в межах -32 С. Температура повітря в липні в межах $+23$ С. Період з t понад $+10$ С становить 220-230 днів. Сума активних t за рік складає 3200-3400 С.) [5].

Навесні та восени часто спостерігаються заморозки – зниження t повітря або ґрунту до 0° С та нижче на фоні позитивних t . Тривалість без морозного періоду складає в середньому 170-180, в окремі роки досягає 200 днів.

Із складових загальної циркуляції атмосфери на формування клімату всієї Херсонської області найбільший вплив мають: розташування в поясі низького тиску і на шляху західного перенесення повітряних мас; панування помірних повітряних мас протягом року; вплив циклонів Атлантики, Середземного та Чорного морів, вплив сибірського та азорського баричних центрів, їх антициклонів і фронтів [28].

Вітровий режим обумовлюється атмосферною циркуляцією і характером підстилаючої поверхні. Підстилаючи поверхня характеризується незначною висотою території, відсутністю гір, близьким розташуванням морів.

Взимку переважають східні і північно-східні напрямки вітру. Навесні переважають вітри східного напрямку. Влітку панують західні та північно-західні вітри. Восени переважають південно-східні вітри. Середня швидкість вітру значна і становить від 3,5 до 5 м/с. Влітку часто спостерігається суховій – гарячій сухий вітер, який виникає порушення водного балансу рослин [5].

Ранньої весни в бездощовий період, коли травостої ще не утворився, можуть виникати теплові бурі (9-12 днів на рік).

Район відноситься до території з континентальним типом річного ходу опадів, у якому сума опадів теплого періоду перевищує над сумою опадів холодного періоду. Річна кількість опадів незначна 350 мм. Коефіцієнт зволоження – 0,3, що характеризує посушливість клімату району. Перевищення кількості опадів, що випадають влітку у вигляді злив. В результаті проходження холодного фронту може випадати град. Грозові явища, як правило, пов'язані з градами та зливами. При намерзанні переохолоджених крапель дощу, мряки, туману на земній поверхні, деревах, дротах утворюється шар льоду – ожеледь. Це явище спостерігається в холодні періоди року. Сніговий покрив непостійний і складає 30-40 днів на рік.

Для Каховського району і області в цілому характерні щорічні бездощові періоди різної тривалості. Багаторічна тривалість бездощових періодів перевищує 100 днів. В ці періоди тепло не витрачається на вивітрювання, а йде нагрівання земної поверхні та приземного шару повітря. Виникають посухи – кліматичні явища, які зумовлені відсутністю опадів в теплий період року.

Атмосферна посуха може викликати – висушування ґрунту, що приводить до недостатнього забезпечення рослин водою, порушення їх водного режиму, зав'ядання і навіть до загибелі [28].

На території Каховського району часто спостерігаються посухи. Посуха – складне явище, обумовлене тривалою і значною нестачею опадів при підвищеній температурі повітря в теплий період року внаслідок чого вичерпуються запаси вологи в ґрунті за рахунок випаровування і транспірації, створюються несприятливі умови для розвитку рослин, а врожай сільськогосподарських культур знижується або гине [5].

Розрізняють атмосферну посуху, яка характеризується тривалим бездощовим періодом, високою температурою, низькою вологістю повітря. Атмосферна посуха призводить до ґрунтової. При цьому відбувається висушування ґрунту, що викликає порушення їх водного режиму, спостерігається висихання або загибель рослин. Інколи атмосферна і ґрунтова посухи діють одночасно, тоді вони приносять значну шкоду [20].

Суттєвий вплив на зменшення посушливих явищ в межах Каховського району чинять внутрішні водойми. Дослідження на берегах Каховського водосховища показали, що тут повітря має більшу вологість, зменшуються добові і сезонні коливання температур. Тому число днів з посухою зменшується в прибережній зоні [39].

Найбільш поширеними способами боротьби з посухою є зрошування, полезахисне лісорозведення, снігозатримання.

Крім посух на території району спостерігаються суховії. Під суховіями розуміють сухий гарячий вітер, який викликає порушення водного балансу рослин.

Під час суховіїв різко зростає випаровування та транспірація рослин при недостатньому зволоженні ґрунту внаслідок чого порушується водний баланс рослин.

На повторюваність суховіїв значно впливає Каховське водосховище. Вплив водосховища розповсюджується на відстань 5-10 км від берега на відкритій місцевості. На місцевості з лісонасадженнями і лісосмугами його вплив затухає на ближчій відстані [11].

Найпоширенішим способом боротьби з суховіями: зрошування, полезахисне лісорозведення. Пилові або чорні бурі – явище, яке дуже часто спостерігається в Херсонській області. Воно виникає при посушливій погоді і сильних вітрах і супроводжується розвіюванням сухого шару ґрунту, піску і пилу. При цьому погіршується видимість.

Суттєвий вплив на виникнення пилових бур мають структура і ступінь зволоження ґрунту, присутність рослинного покриву, а також рельєф.

Виникають пилові бурі переважно весною, коли тверді частинки висушеного ґрунту ще не прикриті рослинністю. Пилові бурі виникають влітку при відсутності або невеликій кількості снігу. Територія Херсонської області характеризується підвищеною повторюваністю пилових бур, великою їх тривалістю і інтенсивністю. В межах України виділяють три вогнища пилових бур. Одне з них знаходиться в Херсонській області з центром в районі Херсона-Каховки. Тут спостерігається найбільша кількість пилових бур – 10 днів на рік. Найбільш ефективними способами боротьби з пиловими бурями є полязахисне лісорозведення, зрошування, снігозатримання, покращення фізичної якості ґрунтів, їх структури.

1.4. Внутрішні води.

За гідрологічним районуванням Каховський район належить до Причорноморської області надзвичайно низької забезпеченості водними ресурсами. Води суходолу району складають поверхневі (річка) та підземні води [30]. Річка Дніпро (давньогрецькою «Борисфен – то що тече з півночі», старослов'янська – «Славутич», назва можливо, від: 1) скіф. дана - «річка» і іпр-і, іпр – «глибока», 2) сарм. дна, дон – вода, річка) нижчою течєю перетинає область з північного сходу на південний захід по відстані 216 км [12].

В 1958 р на Дніпрі побудована Каховська ГЕС. Греблею гідроелектростанції утворено Каховське водосховище, яке введено в експлуатацію у 1958 році. Площа водосховища становить більше 2150 км², об'єм водосховища майже 19 млрд.м³. Площа водосховища в межах області 630 кв. км. Довжина 97 км., ширина від 5 до 25 км. Середня глибина водоймища 8,5 м, максимальна 24 м. Каховське водосховище регулює річний стік Дніпра. Водойма витягнута в південно

західному напрямку відповідно плавними змінам напрямків річкової долини. Берегові обриви водосховища нестійкі і піддаються абразії, якої сприяє утворенню невеликих прибережних обмілин і обмілінню затоплених гирлових ділянок балок. Берегова смуга водосховища, особливо правобережна потребує проведення комплексу протиерозійних робіт [11].

За геолого-структурними, геоморфологічними і гідрологічними ознаками водосховище на всьому протязі розділяється на три області: пригребельну, улоговину (середню) і верхову.

Верхова область водосховища, що простягається від м. Запоріжжя до с.Біленького і с.Василівки, являє собою перехідну область від порожистої (де виступають на поверхню кристалічні породи) до звичайної долини річки в пухких породах. Береги мають характер уступів акумулятивних терас і схилів плато, а ширина водосховища в цій частині сягає 20 км, характерні глибини становлять 5-6 м.

В улоговинній (середній) області водосховища, що простягається від сіл Біленького і Василівки до с. Бабиного, береги мають вигляд уступів акумулятивних терас, складених алювіальними пісками, лесоподібними супісками і суглинками; ширина водосховища в цій частині сягає 30 км, характерні глибини 8-10 м.

В пригребельній області водосховища, від с. Бабиного до м. Нової Каховки, береги представляють собою схили плато з третинними вапняками, прикритими щебенево-глибовим або лесовим делювієм, а в деяких місцях, а в деяких місцях вони мають характер уступів ерозійно-акумулятивних терас, складених напівскельовими породами і алювіальними осадками малої товщини; ширина водосховища в цій частині знаходиться в межах 2,5-5 км, переважаючи глибини 15-16 м.

Корінні породи берегових схилів водосховища представлені відкладами другого середземноморського ярусу, нижнього, середнього і верхнього сармату, метису і понту. Берегові схили водосховища в

цілому можна розділити на три типи: дуже стрімкі і прямовисні з делювіальним покривом малої товщини або позбавлені його; закриті делювіальним покривом значної товщини; з делювіальними і структурно делювіальними псевдотерасами [11].

Найбільш поширеними, типовими є береги третього типу, для яких характерна нерівномірна товщина делювію, наявність місцями давніх і сучасних зсувів. Для Каховського водосховища характерні береги, в яких делювіальні утворення великої товщі приурочені до крутих корінних берегів Дніпра і крутих схилів балок. Річкові долини приток, балки, вимоїни та яри сприяють ерозійному розчленуванню корінних схилів водосховища.

Підземні води – це води, що заповнюють пори та пустоти гірських порід. Каховський адміністративний район розташований в межах Причорноморського артезіанського басейну – потужної гідрогеологічної структури на півдні України. На природні умови залягання, формування ресурсів і хімічний склад води суттєво впливають антропогенні чинники. Термальні води – підземні води з t понад $+20$ виявлені на значній території області на південь від широти Каховки. Температура води на глибині до 1 км становить $+45-50$ С, 2 км - $+70-80$ С [30].

Каховська зрошувальна система – меліоративна система в Херсонській та Запорізькій областях. Джерело її живлення – Каховське водосховище, з якого вода подається в Каховський магістральний канал довжиною 130 км, далі в міжгосподарські та внутрішньогосподарські канали, загальна довжина яких становить 520 км. Вздовж каналів насаджено лісосмуги, за допомогою дренажу підтримується оптимально водно-сольовий режим ґрунту на зрошуваних і прилеглих територіях. Зокрема, навколо заповідника Асканія-Нова створено зону завширшки 2 км і споруджено вертикальний дренаж по всьому контуру заповідника [5].

Північно-Кримський канал споруджений для перекидання зрегульованого стоку Дніпра в посушливі степові райони півдня України з метою зрошування сільськогосподарських угідь, а також водопостачання промислових центрів Криму, в т. ч. Керченського промислового району. Канал бере початок з Каховського водосховища поблизу м. Н. Каховки. Загальна довжина каналу 400 км. Вода по каналу подається на висоту понад 100 м трьома насосними станціями.

1.5. Ґрунтовий покрив.

Ґрунти Херсонщини – важливий компонент її ландшафтів, який в значній мірі визначає спеціалізацію економіки області, спосіб життя її мешканців. Ґрунтовий покрив має високу комплексність, що пояснюється строкатістю водно-сольового, біологічного та інших режимів ґрунту, характерним для ґрунтів подів є оглеєння. Ґрунти подів представлені лучно-каштановими поверхнево-оглеєними дерновими, засоленими та іншими ґрунтами. Дерново-піщані ґрунти добре розвіюються вітром [31].

На території Каховського району специфічні фактори ґрунтоутворення, які визначають унікальний перелік ґрунтів цього регіону України [32]. На території значні теплові ресурси, сума активних температур складає 3400° С. Енергетичні витрати на ґрунтоутворення є дуже великими. Типчаково-ковилова рослинність та полиново-типчакова рослинність з біомасою 6-15 т/га та щорічним осадом 2-8 т/га сприяє великому вмісту органічних речовин у ґрунті. Чим вище температура ґрунту, тим активніше він “дихає”. Активний вуглекислий газ, що виділяється, є продуктом живлення для зелених рослин. Крім того, вода в ґрунті транспортує мінеральні речовини в різні ділянки ґрунту. Найбільш поширеними ґрунтами в Каховському районі є чорноземи – найбільш продуктивні ґрунти області, вони інтенсивно використовуються в сільському господарстві. При внесенні органічних і

мінеральних добрив, забезпеченні вологою можна створити ефективні умови для високої родючості [39]. Північній і центральній частинах Каховського району більш поширені чорноземи південні мало гумусні. Це досить однорідні за гранулометричним складом ґрунти, головним чином важко і середньо суглинкові. Глибина гумусового профілю (Н + Н_p) коливається в межах 45-64 см [20].

Вміст гумусу в орному шарі 2,0-3,5%. Лінія закипання від НСІ залягає на глибині 40-60см. На глибині 300-400 см залягає гіпс у вигляді кристалів та друз. південні чорноземи мають добру мікроструктуру. В складі мікроагрегатів найбільший вміст має фракція 0,01мм – 80-90%. Мікроструктура характеризується високою міцністю, про це свідчить невеликий вміст вільного мулу і фракція агрегатів більше 0,01мм. Однак їх чисельність зростає при розвитку процесу осолонцювання [31].

Макроструктура залежить від гранулометричного складу ґрунту. Макроструктура ґрунтів погіршується з полегшенням гранулометричного складу, а вміст агрономічно цінних агрегатів зменшується [40].

На півдні Каховського району чорноземи південні залишково солонцюваті займають рівнинні ділянки. Вони відрізняються ознаками слабкої осолонцюватості, які виявляються в наявності мало вираженого ілювіального нижнього горизонту і присипки кремнезему в гумусовому горизонті. Загальна глибина гумусового горизонту (Н + Н_p) менше 50 см. Вміст гумусу в одному шарі близько 2,2%. Лінія закипання від НСІ залягає на глибині 46-55 см [5].

Інтенсивне використання ґрунтів в тваринництві та землеробстві почалося більш як 200 років тому. За цей час родючість ґрунтів змінилася – втрачено близько половини органічної речовини, значно виросла площа еродованих та деградованих ґрунтів, збільшились площі антропогенного засолення. Тому охорона ґрунтів має дуже важливе значення [5].

Дуже погіршилась ґрунтово-меліоративна ситуація на зрошуваних територіях району. По перше, це пов'язано з низькою якістю поливної води. Зрошування такими водами викликає вторинне осолонцювання, погіршення фізичних та фізико-хімічних властивостей ґрунтів. Загально визнаним меліоративним прийомом в таких ґрунтах є внесення кальцій вмісних меліорантів – гіпсу, фосфогіпсу, вапняку, але в останні роки застосування цих сполук зменшилося. По друге, зрошення, разом із близькістю Каховського водосховища, спровокувало підвищення рівня ґрунтових вод [39].

Таким чином, ґрунтові ресурси Каховського району – основа сільськогосподарського виробництва та важливий компонент її ландшафтів знаходиться зараз у небезпеці і збереження родючості ґрунтів є однією з першочергових завдань на сьогодні [30].

1.6. Ландшафти та фізико-географічне районування.

Характеристики окремих компонентів природи показують, що територія України відзначається складною просторовою диференціацією фізико-географічних умов. Рельєф, геологічна будова, клімат, води, ґрунти, рослинність і тваринний світ, перебуваючи між собою в складному взаємозв'язку і взаємодії, утворюють різноманітні природні комплекси (ландшафти), в розміщенні яких спостерігаються певні закономірності [20].

Територія Херсонської області, як складова частина території України, входить до складу певних таксономічних одиниць фізико-географічного районування [5]. Для відображення просторової диференціації географічної (ландшафтної) оболонки на територіально обмежені природні комплекси шляхом фізико-географічного районування прийнята така система таксономічних одиниць: країна, пояс, зона, підзона, провінція, область, район [10].

Як природно-територіальний комплекс, Херсонщина входить до складу однієї з трьох фізико-географічних країн, в межах яких розташована Україна – південний захід Східно – Європейської рівнини. Країна знаходиться в помірному фізико-географічному поясі. В ній за фізико-географічними умовами виділяють 3 зони – мішаних лісів, лісостепову і степову. В останній розташована Херсонська область [5].

Степова зона, в свою чергу, поділяється на північну та південну підзони. Остання поділяється на чотири фізико-географічні провінції, в двох з яких – Причорноморсько-південностеповій та Причорноморсько-Приазовській сухо степовій і розташована Херсонська область [24].

Каховський адміністративний район входить до складу трьох фізико-географічних районів. Горностаївсько – Білозерський район являється складовою частиною Дніпровсько-Молочанської степової області. Цей район простягається вздовж лівого берега Дніпра від Каховки на північ до меж Херсонської області. В цьому районі мають значне розповсюдження яружно-балочні типи місцевостей з еродованими південними чорноземами. В долині Дніпра спостерігається значна кількість обривів лівого корінного схилу долини, берегові яри, балки і слабо хвилясті між балкові вододіли. Найбільш еродованою є північна частина району, прилегла до долини Дніпра. Рогачицька балка (завдовжки 35 км) приймає значну кількість балок другого порядку. Її особливістю є різко виявлена асиметрія: лівобережні другорядні балки і лощини довгі, виходять далеко на вододіл і мають складне розгалуження, правобережні – короткі, без розгалужень і прорізають схили головної балки. Головна балка закінчується лиманним розширенням. Глибина врізання балки змінюється від 1-2 м в верхів'ях до 30-45 м в середній частині і близько 60-65 м пониззі. Схили мають довжину від 500 м до 1,5-2 км. Вздовж Каховського водосховища від Рогачицької балки до Каховки вододільна рівнина дуже порізана балками [29].

Краснознам'янсько-Скадовський район відноситься до Нижньодніпровської сухостепової області. Цей район з піщаними терасово-лесовими рівнинами з чорноземами південними солонцюватими і темно-каштановими ґрунтами в комплексі з черепашково-піщаними пересипами, косами і островами з слаборозвинутими дерново-чорноземними ґрунтами.

Асканійський район відноситься до Причорноморсько-Приазовської сухостепової області. Це слабодернована лесова рівнина з малогумусними чорноземами в поєднанні з подовими комплексами [5].

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Дидактичні особливості процесу навчання географії.

Мета і завдання шкільної географічної освіти визначаються перш за все потребами суспільства. Однією з таких потреб є формування всебічно розвиненої особистості учня, географічна культура якого формується в результаті пізнання довкілля. Географічна ж культура школяра складається з таких основних компонентів, як [15]: географічне бачення світу, географічне мислення та географічні методи й мова (поняття, терміни, карта). Зміст і, відповідно, мета шкільної географічної освіти має багатокomпонентний характер і передбачає [7, 34, 43, 44]:

- всебічний розвиток особистості;
- створення навичок, накопичення досвіду самостійної навчальної пізнавальної діяльності;
- формування предметної географічної і ключових компетентностей, спрямованих на їх застосування у майбутньому дорослому житті (географічні знання, вміння й навички, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля та формування географічної картини світу);
- розвиток творчого й критичного мислення.

Навчання географії – це спланований, спеціально організований і керований процес взаємодії між учителем і учнями з метою досягнення результатів, визначених відповідними нормативно-правовими документами у галузі національної освіти, спрямований на вивчення адміністративно-територіальних, фізико-географічних та соціально-економічних особливостей території [19]. Системотворними елементами

структури освітнього процесу з географії є мета, спільна діяльність учителя й учнів і результат. До змінних складників структури цього процесу належать: зміст навчального матеріалу; дидактичні інструменти (методи, методичні прийоми, засоби навчання, а також форми організації навчання, у т.ч. організації навчальної пізнавальної діяльності учнів); контроль і корекція навчальних досягнень учнів [3, 23].

Графічно структуру процесу навчання географії представлено на рис. 3.1.

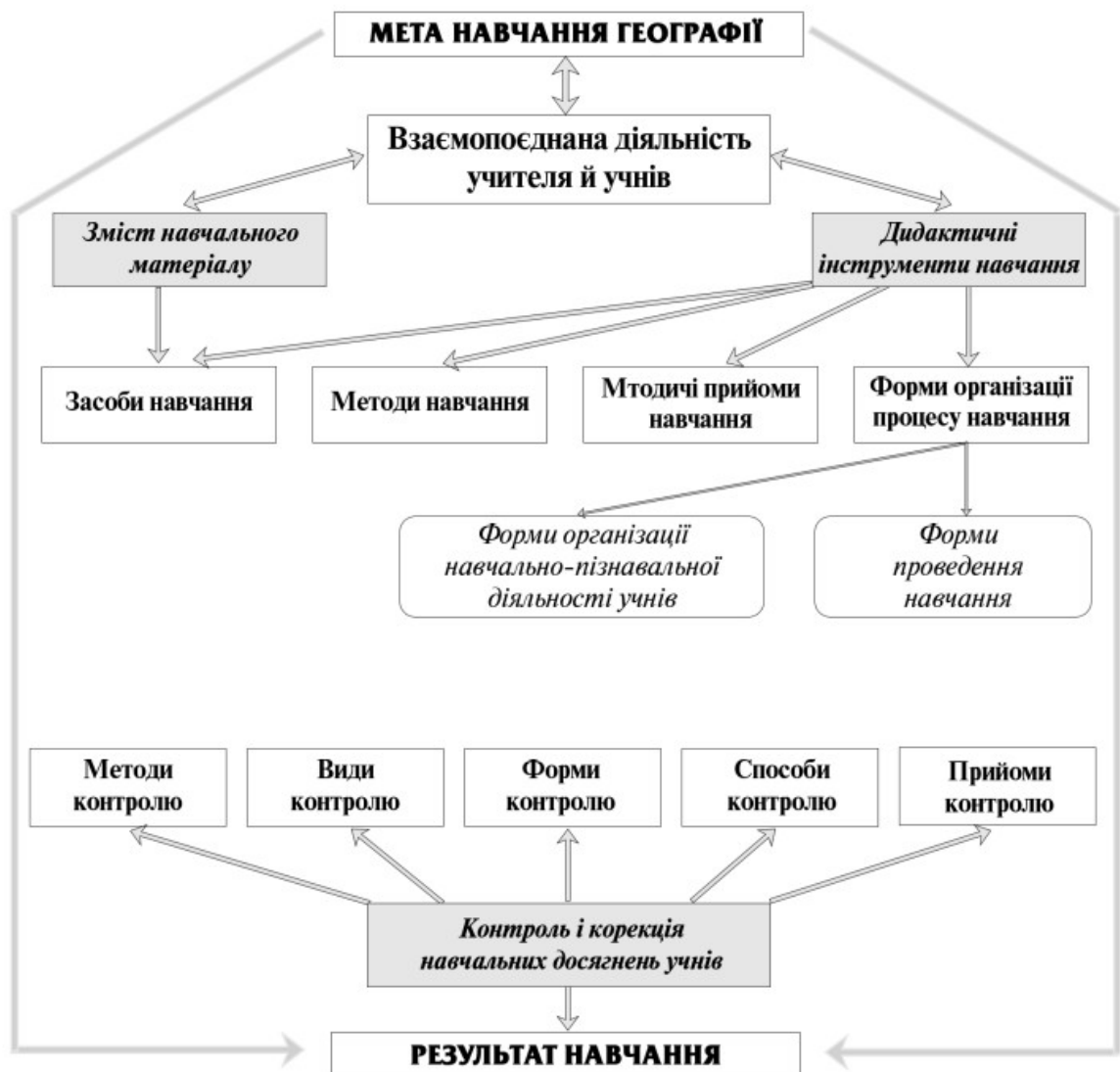

Рис. 3.1. Структура процесу навчання географії [15]

В Україні розроблено Державний стандарт базової та повної середньої освіти — зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників початкової, основної та старшої загальноосвітньої школи України [9]. Функціями цього державного документу є: збереження цілісного освітнього простору країни; забезпечення цілісності і наступності змісту загальної середньої освіти; нормування навчального навантаження учнів відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту»; створення передумов для реалізації диференційованого навчання в середній школі; впровадження особистісно-орієнтованих систем навчання й розвитку учнів [25].

У Концепції географічної освіти в основній школі запропоновано розширити контекст загальних змістових ліній освітньої галузі «Природознавство», зокрема акцентуючи увагу на таких положеннях [15, с.8-9]:

- географія — система наук про природу, населення і господарство. Методи географії. Місце і роль географії у розв'язанні практичних і глобальних проблем людства;
- географічний простір. Географічна оболонка та її складові: літосфера, атмосфера, гідросфера, біосфера. Роль і місце людини в географічному просторі. Три рівні географічних явищ і процесів: локальний, регіональний, глобальний;
- географічна карта — важливе джерело здобуття знань і передачі інформації. Градусна сітка. Типологія карт. Умовні позначення. Використання географічної карти у набутті інформації про територіальні особливості розміщення географічних об'єктів і явищ;
- регіональні географічні системи. Материки і океани як планетарні природні комплекси. Регіони і країни світу, їх природні і соціально-економічні особливості;

- Україна як регіональна географічна система. Фізико-географічні особливості території України. Соціально-економічні особливості території України. Україна і Світ;

- економічні та соціальні аспекти географії. Господарство і його складові. Виробництво і виробничі зв'язки. Галузева й територіальна структури господарства. Національне та світове господарство;

- географічні аспекти взаємодії людини і природи. Географічне середовище як сфера взаємодії суспільства і природи. Географія природних ресурсів. Природокористування та його наслідки. Міжнародні зв'язки України в світі. Географія глобальних проблем людства. Географічна картина світу.

Всі ці змістові лінії проходять через курси географії основної та старшої школи, але залежно від спрямованості шкільного курсу географії можуть мати певні особливості [38]. Акцентуємо, що при навчанні фізико-географічним курсам, основними змістовими лініями є геокомпонентна (окремі оболонки Землі й природні компоненти), комплексна (географічна оболонка, ландшафти) та геоекологічна (екологічні й геоекологічні проблеми та шляхи їхнього розв'язання). При реалізації всіх зазначених напрямів незамінним буде використання краєзнавчих матеріалів, зокрема з фізико-географічної характеристики своєї місцевості

3.2. Методичний потенціал краєзнавчого матеріалу і особливості його використання в шкільному курсі географії

В сучасних умовах школа покликана готувати людей, які не лише знають закони суспільства й природи, а й зможуть отримані знання переробляти в своїй свідомості, зуміють виробити власні погляди на життя [1]. Вирішення складних завдань з досягнення Цілей сталого розвитку в такому контексті має забезпечуватися наскрізно: від дошкільної і початкової освіти до вищої професійної освіти і освіти

протягом усього життя. Особливу роль має географічна освіта, яка дає уявлення про ландшафтну оболонку Землі, докiлля як про цілісний соціо-природний об'єкт [48]. Фундамент цілісного сприйняття докiлля у всій багатовимірності процесів, що відбуваються у ньому, закладається в процесі шкільної географічної освіти.

В наш час на планеті немає жодного куточка, який би в той чи іншій мірі, прямо чи опосередковано не відчув би на собі впливу людської діяльності. Поширені поверхневі знання, відсутність комплексного підходу при розгляді природно-господарських взаємозв'язків, відсутність раціонального використання географічних переваг різних територій зумовлюють глибокі помилки в господарюванні, великі економічні втрати [13].

Тому навчальний матеріал з географії включає систему знань про господарську діяльність людини, її результати та наслідки, рекомендації з охорони оточуючого середовища. Отже, навчання слід поставити так, щоб молодь вирішувала практично те чи інше завдання, щоб кожен крок навчання був пов'язаний з життям, практикою [21].

Для найбільш ефективної реалізації цих положень необхідне інтенсивне введення в курс шкільної географії краєзнавчого принципу навчання, спрямованого на формування у школярів бережливого ставлення до навколишнього середовища, рідного краю і країни взагалі [42]. Важливе значення в системі географічної освіти має шкільне краєзнавство. В педагогіці під шкільним краєзнавством розуміють всебічне, поглиблене вивчення свого краю учнями під керівництвом вчителя, яке здійснюється з навчально-виховною метою. Воно спрямовується на збирання та вивчення краєзнавчих матеріалів. Краєзнавство – збір, накопичення і популяризація відомостей про певну територію з різних точок зору: географії, геології, метеорології, рослинного і тваринного світу, населення, господарства, історії, культури тощо [41].

Шкільні навчальні програми з географії передбачають використання знань про рідний край як опорних у вивченні цього предмету, тим більше всі розділи й теми можна подавати за аналогією з відомими учням об'єктами і явищами. Навіть короткий огляд навчальних програм дозволяє відмітити, що краєзнавчий принцип має великий потенціал для використання в різних курсах шкільної географії, але найбільше можливостей є для його реалізації у навчанні географії України.

Вивчення географії у 8 класі (Україна у світі: природа, населення) спрямоване на формування науково-географічної картини своєї держави як складника світової спільноти держав на основі комплексного її вивчення. Цей курс допомагає учневі усвідомити себе громадянином України, сформувані знання про природу та населення країни, свого регіону, виховати повагу до українського народу, його культури, відчутти себе справжнім патріотом своєї держави. Особлива роль географії у 8 класі полягає у значному її світоглядному потенціалі й тісних взаємозв'язках змісту із сучасністю та особистим досвідом учнів. Для досягнення окресленої мети вивчення географії у 8 класі спрямоване на вирішення таких завдань: сформувані в учнів знання та уявлення про Україну як цілісну країну, в якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні природні, суспільно-географічні та екологічні процеси; розкрити нові географічні поняття і закономірності та поглибити й узагальнити вже сформовані теоретичні знання з фізичної та суспільної географії; сформувані уявлення про окремі поняття суспільно-географічного змісту; продовжити розвиток практичних умінь та навичок самостійної роботи, що сприятимуть активній соціально-відповідальній поведінці учнів у географічному просторі країни [23].

Отже, курс географії України відіграє важливу роль у становленні наукового світогляду учнів поряд з іншими предметами. Особливості природних умов та розміщення продуктивних сил України

розкриваються на основі вже відомих загальних географічних понять. Раніше сформовані знання набувають методологічного значення. Основне завдання полягає в тому, щоб систематизувати й конкретизувати знання, розвивати практичні вміння й навички, застосовуючи їх при складанні фізико-географічних й економіко-географічних характеристик країни та її окремих регіонів. Сприймаючи навчальний матеріал скрізь призму вже усвідомлених закономірностей, учні творчо осмислюють навколишню дійсність, привчаються розглядати конкретну географічну інформацію як вияв загальних закономірних зв'язків [22].

3.3. Використання краєзнавчого матеріалу по адміністративному району у шкільному курсі географії

Матеріали дипломної роботи можна використовувати в шкільних курсах географії рідного краю та фізичній і економічній географії України. Зміст дипломної роботи дає можливість поглибити і розширити знання учнів щодо природи, населення і господарства своєї області і свого району, зробити їх більш точними і доскональними.

Найкращим унаочненням під час вивчення шкільного курсу географії беззаперечно є краєзнавчий матеріал – його використання дозволяє активізувати пізнавальну діяльність учнів, виховувати любов до рідного краю. Особливо велике значення має використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення тем з фізичної географії, оскільки він дозволяє продемонструвати найскладніші природні закономірності, взаємозв'язки і взаємозалежності між компонентами природних комплексів [33]. У вивченні фізико-географічних особливостей свого адміністративного району широко використовується «Атлас Херсонщини» [40], створений силами місцевих краєзнавців за матеріалами туристичних походів, екскурсій та фенологічних, кліматичних спостережень тощо.

Під час вивчення теми «Літосфера» вчитель має можливість на місцевому матеріалі показати особливості рельєфу і гірських порід. Учні аналізують гірські породи, які можуть бути зібрані як на екскурсії, так і з краєзнавчого музею школи. На кожній парті в класі пісок, глина, пісковик, сланець, вапняк. На стенді «Геологічна будова нашої місцевості» демонструється поперечний розріз прогину, стратиграфічна колонка свердловини до глибини 1200 м і зразки пісковиків із різних глибин. Широко використовуються на уроках карти «Геологічна будова» та «Рельєф і корисні копалини» із «Атласу Херсонщини» [40]. Діти мають можливість порівняти різні гірські породи і самостійно зробити висновки. Під час екскурсії на березі річки учитель окрім гірських порід звертає увагу на напрям залягання їх пластів. Учні можуть замалювати їх, виміряти і записати потужність. Удома вони малюють стратиграфічну колонку і пояснюють закономірності у заляганні гірських порід [16].

Під час вивчення теми «Води суходолу» за картою атласу учні визначають, які річки, озера, ставки розташовані на території адміністративного району. Зачитуються уривки із опису річки, зробленого учасниками походу від її витoku до впадання в море. Демонструється кінофільм, знятий під час подорожі. На екрані учні бачать, як їхня річка із маленького струмочка переростає у велику річку на рівнинних просторах. Під час вивчення живлення і режиму річок, учитель має звернути увагу на роль лісів у формуванні водних запасів.

Великі можливості використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення атмосфери в початковому курсі фізичної географії та в наступних [12]. Серед питань, на які можна і необхідно шукати відповіді такі: Чому така кількість опадів? Як сформувався наявний температурний режим? Відповісти на ці запитання учні можуть, якщо зрозуміють взаємозв'язки і залежності, наявні в атмосфері. Тому можна рекомендувати вести спостереження за погодою. При вивченні теми

«Клімат України» ці матеріали використовуються на уроках, насамперед пояснюючі фактори, які визначають клімат рідної місцевості.

На уроці робиться висновок, що абсолютна висота місцевості і атмосферна циркуляція – головні фактори, що впливають на розподіл атмосферних опадів. Атмосферні опади бувають головним чином у вигляді дощів з частими зливами. Тут аналізується графік річного ходу опадів, а також діаграма сезонного розподілу опадів, за якою учні самі роблять висновок, коли найменше опадів буває – узимку або влітку. Учні самостійно вираховують коефіцієнт зволоження за даними на плакаті. Всі відомості про клімат своєї місцевості учні записують у зошити. Для того, щоб краще зрозуміти і засвоїти закономірності у формуванні клімату, доцільно щоразу, як змінюється погода, відбувається цікаве атмосферне явище, пояснювати причини. Розуміючи ці процеси, учні починають самостійно спостерігати, робити висновки, стають допитливими.

Зокрема, у 8-му класі під час вивчення теми «Ґрунти» звертається увага на ґрунтоутворюючі фактори. Так, наприклад, використовуючи краєзнавчий матеріал по Каховському адміністративному району [5], учні підводяться до висновку, що ґрунт є продуктом взаємодії компонентів природи, і основними ґрунтоутворюючими породами в цій місцевості є четвертинні виклади – суглинки. Гумусовий горизонт досить потужний – від 20 до 40 см, тому можна поступово поглиблювати орний шар. Ґрунт досить бідний на органічну речовину (гумусу 2,5 %). Це зумовлює високу ефективність таких органічних добрив, як гній, компост і мінеральні добрива, а для усунення надмірної кислотності їх вапнують – вносять вапно з розрахунку 3,3 – 5,5 т на 1 га. Рослини на цих ґрунтах завжди відчують нестачу фосфорної кислоти, тому їх треба удобрювати фосфорними добривами і азотними. В роки надмірного зволоження на глибині 40 – 60 см нагромаджується вода – так звана верховодка, що спричинює вимокання рослин. Для поліпшення

цих ґрунтів проводять дренаж та агрохімічні засоби: глибока оранка, боронування. Крім того, ефективно глибоке осушення: поглиблення річок, підведення до них каналів, створення закритого дренажу.

На монолітах ґрунтів краєзнавчого гуртка школи можна пояснити, який ґрунт родючіший, чим це зумовлено. На карті ґрунтів [40] звертається увага на території Каховського району, де ґрунти потребують поліпшення. Наводяться дані зростання врожайності основних сільськогосподарських культур на поліпшених ґрунтах [39]. Продовжується вивчення ґрунтів під час польових робіт. Учні розглядають ґрунт, визначають структурність, механічний склад. Дуже корисно надати дані про сівозміни, особливості обробітку, урожайності різних сільськогосподарських культур. До практичної роботи в польових умовах як правило діти відносяться дуже відповідально. Таким чином, у дітей виховують почуття господаря рідної землі, спонукають до збереження і примноження її багатств.

Від ознайомлення з природою свого краю невіддільне вивчення рослинного і тваринного світу в шкільних курсах географії. По карті «Рослинність Херсонщини» можна проаналізувати розташування ділянок лісів, луків, боліт тощо. Можна проаналізувати довідковий матеріал про породи дерев, кущів, трав, які зростають на території району. Географічна екскурсія, особливо з використання сучасних мобільних технологій дасть змогу закріпити і унаочнити отримані у камеральних умовах знання [45, 47]. Карта «Тваринний світ Херсонщини» дасть змогу сформуванню уявлення про фауну краю. У розповіді про четвертинне зледеніння, учитель має наголосити на його сприятливому розвитку лісів і лучної рослинності. Звичайно, якщо розповідь проводити на луці або в лісі, якщо разом з учителем діти посадять дерева, квіти, огорожать мурашник, вони не залишаться байдужими споглядачами, їх знання втілюватимуться в життя.

Розуміння закономірностей у географічній оболонці, взаємозв'язків і залежностей між компонентами природи, пов'язане з розумінням наслідків, до яких призводить порушення рівноваги в природі. Одночасно слід наголошувати, як діяльність людини може цьому запобігти і попередити негативні зміни у довкіллі. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії – це запорука підвищення ефективності навчального процесу, а також один із шляхів морально-етичного виховання, підготовки дітей до самостійного життя [33].

При складанні навчальних матеріалів з географії необхідно знайти час на вивчення географії своєї області. Мета теми – ознайомити учнів з природою та господарством свого краю, реалізація краєзнавчого принципу навчання географії шляхом систематичного залучення місцевих матеріалів опори на комплексні знання учнів про місцеву природу, ландшафти, населення, господарські об'єкти.

Складність викладання теми “Економічна і соціальна географія своєї області” полягає у відсутності або недостатній кількості підручників. В цих умовах вчитель, його слово стають основним джерелом знань, а також демонстрація малюнків та фотокарток місцевих підприємств та продукції, виробленої на підприємствах, етикеток, таблиць і схем з економічної географії. Дуже важливим тут є власний досвід учнів. На його основі можуть бути побудовані власні виступи учнів, які можуть повідомити про роботу деяких підприємств району (наприклад тих, де працюють їх батьки).

Застосування матеріалів дипломної роботи не обмежується лише вивченням фізико-географічних умов, природи і ресурсів свого адміністративного району, а також можливе під час розкриття таких понять, як природні умови і ресурси, їх господарська оцінка, топоніміка своєї області і України в минулому й зараз, назви як пам'ятки культури населення своєї області тощо.

ВИСНОВКИ

Адміністративний район є базовим об'єктом фізико-географічного вивчення території. Це основна одиниця вивчення географії - одиниця простору, що характеризується певними спільними особливостями. Географи використовують регіональні одиниці для визначення і візуалізації особливостей, що представляють інтерес, такі дані можна порівнювати, щоб зрозуміти тенденції, виявити закономірності або допомогти в поясненні певного явища. Визначення фізико-географічних характеристик регіону, особливостей природних умов і ресурсів – також надзвичайно актуальна проблема шкільних курсів географії, оскільки апріорі вони є краєзнавчими за своїм характером.

Каховський район розташований у самому центрі Херсонської області, має вигідне у всіх аспектах географічне положення. Його територію перетинають залізниці (Херсон – Каховка – Нововесела Запорізької області), автомагістралі міжнародного значення (Ростов-на-Дону Російської Федерації – Одеса – Рені з виходом у Румунію), що створює вигідні зв'язки зі світом. Район на півночі межує з Горностаївським, на сході з Нижньосірогозьким і Новотроїцьким, на півдні з Чаплинським, на заході з Цюрупинським районами і містом Новою Каховкою, по руслу Дніпра на північному заході з Бериславським районом.

В тектонічному відношенні територія Каховського району приурочена до Північного крила Причорноморської западини і до Середньодніпровського блоку Українського кристалічного щита. Каховський район розташований у межах Причорноморської низовини, поверхня якої – низовинна плоска лесова рівнина, для якої характерні великі поди, балки, западини. Район розташований в континентальній області кліматичної зони (поясу) помірних широт і характеризується помірно-континентальним кліматом з м'якою малосніжною зимою та

жарким посушливим літом. Річна кількість опадів незначна 350 мм. Найпродуктивнішими ґрунтами Каховського району є чорноземи (звичайні та південні), також поширені каштанові ґрунти (темно-каштанові і каштанові в комплексі з солонцями і солончаками), оголені ґрунти подів та дернові ґрунти піщаних терас річки Дніпро. Каховський адміністративний район входить до складу трьох фізико-географічних районів: Горностаївсько – Білозерського, Краснознам'янсько-Скадовського та Асканійського.

Така фізико-географічна характеристика, різноманіття природних умов і ресурсів визначають сприятливі умови для розвитку різноманітних галузей господарства, структурі якого найбільша частка належить сільському господарству.

Зміст дипломної роботи дає можливість поглибити і розширити знання учнів щодо природи, населення і господарства своєї області і свого району, зробити їх більш точними і доскональними. Шкільною програмою з географії передбачено численну кількість уроків, на яких можливо і доцільно використовувати місцевий краєзнавчий матеріал. Краєзнавчий матеріал є найкращим унаочненням під час вивчення шкільного курсу географії, його використання дозволяє активізувати пізнавальну діяльність учнів, виховувати любов до рідного краю. Особливо велике значення має використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення тем з фізичної географії, оскільки він дозволяє продемонструвати найскладніші природні закономірності, взаємозв'язки і взаємозалежності між компонентами природних комплексів.

У 5 класі на уроках «Природознавства» в основному на місцевих прикладах вивчаються такі поняття, як природа, господарство, життя людей свого краю, формування в учнів початкових географічних знань і вмінь як національного компоненту освіти. При вивченні курсів географії 6-7-хх класів у своєму краї можна вивчати: географічне положення; рельєф; геологічну будову; клімат; внутрішні води; ґрунти;

рослинність; тваринний світ; населення; промисловість; сільське господарство; транспорт; пам'ятки культури та історії; стан охорони природи; план населеного пункту; цифрові матеріали про природу, населення, господарство та перспективи його розвитку. У 8-му класі особлива увага звертається на природі і населенню свого краю, бо саме на її прикладі, у порівнянні з нею вивчається природа всієї України, стають зрозумілими багато із тих понять, які учням обов'язково необхідно засвоїти.

Вивчення географії своєї місцевості значно полегшує і сприяє вивченню багатьох основних географічних понять, географії своєї країни, всього світу. Основна мета при вивченні географії своєї області і рідної місцевості, району, полягає в тому, щоб ознайомити учнів з конкретними природно-економічними умовами рідного краю, що сприятиме готовності приймати участь в його подальшому розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. В. Ціннісна палітра європейського простору освіти (український вимір) / Т. В. Андрущенко // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. – 2016. – Вип. 4. – С. 107–113.
2. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. – М.: Главное управление геодезии и картографии, 1987. – 184 с.
3. Вішнікіна Л. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географі) / Л. Вішнікіна, О.Топузов // Українська професійна освіта. 2017. № 1 С.103-112.
4. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах / [Редкол.: О.М.Маринич та ін.] – К.: Укр. Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989- 1993. – Т.1-3.
5. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. 221 с.
6. Гришанков Г. Е. Введение в физическую географию : предмет и метод : учеб. пособие / Г. Е. Гришанков. – К. : Знання, 2001. – С. 40.
7. Грінченко О. І. Модернізація змісту шкільної географічної освіти на сучасному етапі // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Збірник наукових праць. – Харків, 2013 . – Випуск 18. – С. 42-45
8. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.

9. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р № № 898.
10. Довгань Г. Д. Географія: підручник для 8 кл. загальноосвітніх навч. закладів / Г.Д. Довгань, О.Г. Садник. – Х.: «Ранок», 2016. – 272 с.
11. Каховське водоймище / [Під ред. Я.Я. Цееба].- К.: Наукова думка, 1967. – 304 с.
12. Кваша С. В., Бойко В. М. Херсонська область. Природа, населення, господарство: Посіб. для вчит. Херсон: Айлант, 2004. 82 с.
13. Кобернік С.Г. Оновлення навчальних програм як необхідна умова розвитку географічної освіти в основній школі / С.Г. Кобернік // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 7-8. – С. 48–52.
14. Козак Б.І. Використання краєзнавчого принципу у формуванні основних компетентностей учнів / Б.І. Козак // Географія. – 2008. - №4. – С.58.
15. Концепція географічної освіти в основній школі. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки; [за заг. ред. авт.: О. М. Топузов, О. Ф. Надтока,]. - К. : Педагогічна думка, 2014. - 30 с.
16. Котовський І. М. Географічні екскурсії як засіб формування уявлень про природні особливості регіонів // Печатное слово, Херсон, 2004. № 5-10. С. 74-76.
17. Літературні твори на уроках географії. 8 клас / В.В. Костецька. - Х.: Основа, 2018 .- 80с.
18. Мальчикова Д.С. Аналіз територіальних ресурсів у плануванні територій та практиці адміністративної регіоналізації / Д.С. Мальчикова // Вісник Харківського національного

- університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. – Харків, 2015. – Вип. 43. – С. 129-134.
19. Мальчикова Д.С. Професійна підготовка вчителів географії у контексті освітніх реформ і викликів глобалізації / Д. С. Мальчикова // Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: Матер. Міжнар. конф., присвяченої 100-річчю НАН України. – К.: ПП Лисенко М.М., 2018. – С. 225-227.
20. Маринич О.М. Фізична географія України: Підручник / О.М.Маринич, П.Г.Шищенко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 479 с.
21. Муніч Н.В. Проблеми формування змісту шкільної географічної освіти // Географія в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: 85 років – досягнення та перспективи (GTSNU): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30-31 березня 2018 р. / гол. ред. колегії Я. Б. Олійник ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Прінт-Сервіс, 2018. - С. 295-297
22. Навчальні програми для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів з географії за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
23. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т. Г. Назаренко. – Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.
24. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с.
25. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://>

mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

26. Паламарчук Л.Б. Перспективно-прогностичні напрями формування та реалізації соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії / Л.Б.Паламарчук // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 6 (32), – Суми : СумДПУ, 2013. – С.383 – 394.
27. Пилипченко Т. М. Природні умови і ресурси України: Елементи гри на уроках / Т. М. Пилипченко. – Х.: Основ», 2018. – 85 с.
28. Природа Украинской ССР. Климат / Логвинов К.Т., Щербань М.И. – К.: Наук. думка, 1984. – 227 с.
29. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. / Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. – К.: Наукова думка, 1985. – 218 с.
30. Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды. / Грезе В.Н., Полікарпов Г.Г., Романенко В.Д. и др. – К.: Наук. Думка, 1987. – 224с.
31. Природа Украинской ССР. Почвы. / Вернандер Н.Б., Гоголев И.Н., Ковалишин Н.В. и др. – К.: Наукова думка, 1986. – 217 с.
32. Природа Херсонської області: Фізико-географічний нарис / Відп. ред. М.Ф.Бойко. – К.: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
33. Рожко І. В. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках фізичної географії // Магістерські студії. Альманах. Випуск. ХХ (2). – Херсон: Видавництво ХДУ, 2020.
34. Серебрій В. Про зміст географічної освіти / В. Серебрій // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – № 11. – С. 2.
35. Сиротенко А.Й. Нові проблеми старого предмета / А.Й. Сиротенко, І.М. Шоробура // Географія. – 2006. – № 3. – С. 2–5.

- 36.Топчієв О. Г. Методологічні засади географії: підручник / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 366 с.
- 37.Топчієв О.Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.
- 38.Удовиченко І. В. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання учнів географії в загальноосвітніх навчальних закладах // Український педагогічний журнал . 2017. № 3 С.116-122
- 39.Ушкаренко В.О, Морозов О.В., Безніцька Н.В. та ін. Оцінка ґрунтів Херсонської області за їх придатністю для сільськогосподарського виробництва Вдосконалення гідротехнічних систем та водогосподарських технологій: матер. міжнар. наук – прак. Конф. 25-26 травня 2017 р., м.Херсон. Херсон: ЧП «ЛТ-офіс». С. 43-48.
- 40.Херсонська область. Географічний атлас. Серія «Моя мала Батьківщина». К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2005. 20 с.
- 41.Швець М. Краєзнавство й туризм у системі навчально-виховної роботи / Микола Швець // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. - №28. – С.3-15.
- 42.Шевчук Ю. Ю. Краєзнавчий принцип навчання географії: методичний потенціал і особливості застосування в курсі географії України / Ю.Ю. Шевчук // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 3-4 жовтня 2019 р.) / [За заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової]. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – С. 258-260.

43. Шищенко П. Концепція змісту географічної освіти в загальноосвітній школі України / П. Шищенко, Я. Олійник, О. Дмитрук та ін. // Географія та основи економіки в школі. – 2001. – № 3. – С. 2-9.
44. Gerber R. The State of Geographical Education in Countries Around the World // International Research in Geographical and Environmental Education. – 2001. – Vol/ 10(4). – p. 349-362.
45. Karolčík Št., Čipková E., Mázorová H. Application of digital technologies in the geography teaching process from the teachers' perspective // International Research in Geographical and Environmental Education. – 2016. – 25(4). – p.328-343.
46. Malchykova D. Students research initiatives in the study of strategic planning of regional development. / D. Malchykova, V. Korobov, I. Pylypenko // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – Вип. 21 (2). – С. 61-65.
47. Medzini A., Meishar-Tal H., Sneh Y. Use of mobile technologies as support tools for geography field trips // International Research in Geographical and Environmental Education. – 2015. – 24(1). – p. 13-23
48. Pylypenko I. Professional education for sustainable development: Experience of ecologists educational programs creating / I. Pylypenko, D. Malchykova, O. Davydov, K. Baysha // 18th International Multidisciplinary Scientific GeoConference Surveying Geology and Mining Ecology Management SGEM, 2018: Conference Proceedings, 2 July – 8 July, 2018. – Vol. 18. – Issue 5.4. – pp. 233-240.